

Prawa człowieka

Rozwój Północy kontra rozwój Południa

- kampania informująca o współzależnościach między wyborami Globalnej Północy, a rozwojem Globalnego Południa

Zależności Globalne, szkolenie e-learning dla nauczycieli jest współfinansowane w ramach programu polskiej współpracy rozwojowej Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP w 2012 r. Zawartość prezentacji wyraża wyłącznie poglądy Polskiej Zielonej Sieci i nie może być utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem MSZ.

Zależności Globalne, szkolenie e-learning dla nauczycieli objęte jest Honorowym Patronatem Ośrodka Rozwoju Edukacji.

Zależności Globalne, szkolenie e-learning dla nauczycieli jest dostępne na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 3.0 Polska. Pewne prawa zastrzeżone na rzecz Związku Stowarzyszeń Polska Zielona Sieć. Utwór powstał w ramach programu polskiej współpracy rozwojowej realizowanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2012. Zezwala się na dowolne wykorzystanie pod warunkiem zachowania ww. informacji, w tym informacji o stosowanej licencji, o posiadaczach praw oraz o programie polskiej współpracy rozwojowej.

Dlaczego prawa człowieka są ważne? [1/3]

Prawa człowieka przysługują wszystkim ludziom na świecie bez względu na płeć, rasę, wyznanie, miejsce zamieszkania czy inne czynniki – prawa człowieka są **powszechne**. Mają zatem identyczne zastosowanie dla ludzi w krajach globalnego Południa i Północy.

Prawa człowieka wynikają z przyrodzonej każdemu człowiekowi godności ludzkiej. Są więc **przyrodzone**. Nikt nie może z nich zrezygnować – są **niezbywalne** - lub być ich pozbawionym przez władzę lub kogokolwiek innego – są **nienaruszalne**. Różne prawa człowieka są też **niepodzielne**, a więc nie mogą być traktowane wybiórczo, stanowią integralną całość i są od siebie wzajemnie zależne.

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, uchwalona została 10 grudnia 1948 roku przez Zgromadzenie Ogólne ONZ. Była pierwszym ogólnoświatowym dokumentem zawierającym katalog praw przysługujących każdemu człowiekowi. Inspiracją do prac nad tą deklaracją były zbrodnie II Wojny Światowej i powszechne dążenie, aby podobne pogwałcenia praw człowieka nie powtórzyły się już nigdy. 10 grudnia, w rocznicę proklamowania PDPCz, obchodzimy Dzień Praw Człowieka.

Pomimo tych szczytnych założeń **prawa człowieka każdego dnia są powszechnie łamane przez władze przynajmniej kilkudziesięciu państw oraz krajowe i międzynarodowe korporacje**. Jeśli popatrzylibyśmy krytycznie na rzeczywistość współczesnego świata, moglibyśmy dojść do wniosku, że ogromna część ludzkości codziennie doznaje ewidentnych pogwałceń praw człowieka. Porównajmy rzeczywistość krajów globalnego Południa z wybranymi zapisami Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka.

Dlaczego prawa człowieka są ważne? [2/3]

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka:

Każdy człowiek ma prawo do stopy życiowej zapewniającej zdrowie i dobrobyt jego i jego rodziny, włączając w to wyżywienie, odzież, mieszkanie, opiekę lekarską i konieczne świadczenia socjalne, oraz prawo do ubezpieczenia na wypadek bezrobocia, choroby, niezdolności do pracy, wdowieństwa, starości lub utraty środków do życia w inny sposób od niego niezależny.

Fragment art. 25

Rzeczywistość:

- 1,4 miliarda ludzi na świecie żyje za mniej niż 1,25 dolara dziennie, tj. w skrajnym ubóstwie.
- Prawie miliard ludzi na świecie głoduje.
- Ponad miliard ludzi żyje w slumsach.
- Ponad 3 miliardy ludzi (prawie połowa ludzkości), żyje za mniej niż 2,5 dolara dziennie.

Dlaczego prawa człowieka są ważne? [3/3]

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka:

Każdy człowiek ma prawo do nauki. Nauka jest bezpłatna, przynajmniej na stopniu podstawowym.

Fragment art. 26

Rzeczywistość:

- Co dziesiąte dziecko na świecie nigdy nie poszło do żadnej szkoły. Pomimo znacznej poprawy dostępu do edukacji we wcześniejszych latach, od 2004 roku sytuacja pozostaje bez zmian. Realizacja prawa do edukacji jest najniższa w Afryce Subsaharyjskiej. W tym regionie szkołę podstawową kończy niespełna 70% dzieci. W 2010 r. wciąż 122 milionów osób w wieku 15-25 lat nie umiało napisać nawet prostego zdania.

Generacje praw człowieka

Powyższe przykłady dotyczą łamania ekonomicznych praw człowieka – szczególnie ważnych w kontekście współpracy rozwojowej. Dane dotyczące przestrzegania pozostałych praw człowieka niestety nie są bardziej optymistyczne.

Wyróżniamy trzy generacje praw człowieka:

Prawa I generacji, prawa

obywatelskie i polityczne, np.:

- Prawo do życia
- Prawo do udziału w życiu politycznym
- Prawo do prywatności i rodziny
- Równość wobec prawa i zakaz dyskryminacji
- Wolność słowa
- Zakaz tortur
- Prawo zrzeszania się
- Wolność poglądów i religii

Prawa II generacji, prawa

ekonomiczne, socjalne i kulturalne, np.:

- Prawo do edukacji
- Prawo do godziwych warunków pracy
- Prawo do godziwych warunków mieszkaniowych
- Prawo do opieki zdrowotnej
- Prawo do uczestniczenia w życiu kulturalnym

Prawa III generacji, prawa

kolektywne, np.:

- Prawo do pokoju
- Prawo do rozwoju
- Prawo do zdrowego środowiska naturalnego
- Prawo do pomocy humanitarnej
- Prawo narodów do samostanowienia
- Prawo do własnych zasobów i bogactw naturalnych
- Prawo do zachowania własnej tożsamości etnicznej

Ochrona praw człowieka

Aby prawa człowieka były przestrzegane, potrzebne są dokumenty, instytucje i procedury gwarantujące ich ochronę. Międzynarodowy system ochrony praw człowieka działa zarówno na poziomie światowym, jak i regionalnym. Powstał on dopiero po II Wojnie Światowej.

Powszechny system ochrony praw człowieka obejmuje takie dokumenty jak Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (1948), Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (1966) oraz Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (1966), a także szczegółowe konwencje, np. o zapobieganiu i karaniu zbrodni ludobójstwa (1948), o statusie uchodźców (1951), o eliminacji wszystkich form dyskryminacji rasowej (1965), o eliminacji wszystkich form dyskryminacji wobec kobiet (1979), konwencja o prawach dziecka (1989). Wśród instytucji zajmujących się ochroną praw człowieka są Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych, Rada Gospodarczo-Społeczna, Rada Praw Człowieka (wcześniej Komisja Praw Człowieka), Komitet Praw Człowieka.

Regionalne systemy ochrony praw człowieka powstawały w poszczególnych regionach świata w różnym czasie i mają rozmaity charakter. Na przykład:

- W Europie funkcjonują dokumenty takie jak Europejska Konwencja Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (1953), Europejska Karta Socjalna (1965), Europejska Konwencja o Zapobieganiu Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu (1987), a instytucją powołaną do egzekwowania Konwencji Europejskiej jest Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu.
- W Afryce podstawowym dokumentem jest Afrykańska Karta Praw Człowieka i Ludów (1981). Zgodnie ze specyfiką afrykańską dokument ten zwraca szczególną uwagę nie tylko na jednostkę, ale też na grupy ludzi (ludy). Instytucją powołaną do egzekwowania tego dokumentu jest Afrykański Trybunał Praw Człowieka i Ludów.

Trzy zagadnienia, które trzeba znać

Szczególne znaczenie dla współpracy rozwojowej - i szerzej dla relacji między krajami globalnej Północy i Południa – mają następujące zagadnienia:

1. **Prawo do rozwoju**
2. **Perspektywa praw człowieka w rozwoju**
3. **Prawo do żywności**

Prawo do rozwoju [1/2]

Źródeł prawa do rozwoju można dopatrywać się już w Karcie Narodów Zjednoczonych (1945), która głosi, że ONZ wspiera działania na rzecz podniesienia stopy życiowej, pełnego zatrudnienia oraz poprawy warunków postępu i rozwoju gospodarczego i społecznego. Idea prawa do rozwoju pojawiła się także podczas opracowywania tekstu Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka (1948). Jednak mimo wielu wysiłków, prawo do rozwoju nie zostało wpisane ani do tekstu Deklaracji, ani do późniejszych dwóch Paktów Praw Człowieka.

Dopiero po kilkudziesięciu latach dyskusji prawo do rozwoju zostało sformułowane i przyjęte na forum międzynarodowym. W 1986 r. ONZ proklamowała **Deklarację Prawa do Rozwoju**, która mówi:

- *Prawo do rozwoju to nienaruszalne prawo człowieka, na mocy którego każda osoba i wszystkie ludy są uprawnione do uczestnictwa w, przyczyniania się do i korzystania z rozwoju gospodarczego, społecznego, kulturalnego i politycznego, w którym wszystkie prawa człowieka i podstawowe wolności mogą być w pełni realizowane.*
- *Wszystkie państwa są zobowiązane do zapewnienia prawa do rozwoju. Kraje bogatsze powinny pomóc w realizacji tego prawa poprzez dostarczenie niezbędnych środków krajom rozwijającym się.*

W 1993 r. prawo do rozwoju zostało potwierdzone na **Światowej Konferencji Praw Człowieka** w Wiedniu:

- *Państwa powinny ze sobą współpracować, aby zapewnić rozwój i usunąć bariery w jego osiągnięciu. Społeczność międzynarodowa powinna promować skuteczną współpracę międzynarodową na rzecz realizacji prawa do rozwoju i eliminacji barier dla rozwoju.*

Prawo do rozwoju [2/2]

Z prawa do rozwoju wynikają niezwykle ważne i przełomowe wnioski dla międzynarodowej współpracy rozwojowej. Wcześniej pomoc rozwojową traktowano niemal wyłącznie jako akt dobrej woli ze strony państw bogatych, które wcale nie muszą udzielać pomocy, lecz kierowane poczuciem solidarności udzielają wsparcia biedniejszym. Takie **podejście odwołujące się do filantropii długo dominowało w pomocy rozwojowej** i wciąż jest motywem przewodnim w wielu debatach, również w Polsce.

Przyjęcie prawa do rozwoju zmienia sposób spojrzenia na współpracę rozwojową. Skoro istnieje prawo do rozwoju, które nakazuje całej społeczności międzynarodowej dążyć do realizacji tego prawa, to **świadczenie pomocy rozwojowej jest nie tylko aktem dobrej woli, lecz wręcz obowiązkiem** krajów bogatych.

Pierwsze przejawy takiego przekonania można było obserwować już wcześniej. W 1970 roku **państwa bogate zobowiązały się na forum międzynarodowym, że będą przeznaczać co najmniej 0,7% swojego dochodu narodowego brutto na pomoc rozwojową**. Ponad 40 lat później to publiczne zobowiązanie zostało wypełnione wciąż tylko przez kilka krajów. Lecz znamieny jest fakt, że udzielanie pomocy rozwojowej uznane zostało za powinność, a nie tylko dobrowolny akt, z którego można się wycofać w dowolnym czasie i z dowolnego powodu.

W praktyce jednak rządy krajów Północy swobodnie podchodzą do prawa do rozwoju i wynikających z niego konsekwencji. Z lektury folderów informacyjnych wydawanych przez rządowe agencje pomocowe można się dowiedzieć, że mieszkańcy krajów Południa posiadają przede wszystkim potrzeby. Tymczasem, najważniejszym wyzwaniem społeczności międzynarodowej jest fakt, iż **mieszkańcy krajów Południa posiadają prawo do rozwoju**, które od lat ciągle jest im odmawiane.

Perspektywa praw człowieka w rozwoju [1/3]

W ostatnich latach coraz większe znaczenie we współpracy rozwojowej zyskuje perspektywa praw człowieka w rozwoju (ang. *Human Rights Based Approach, HRBA*). Podejście to jest już stosowane przez niektóre rządy krajów Północy i zaczęło sobie torować drogę również w polskiej debacie o współpracy rozwojowej.

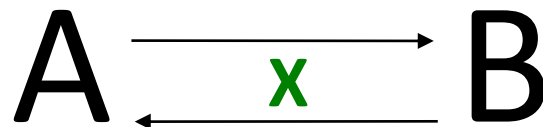
Centralnym twierdzeniem w tym podejściu jest to, że:

Prawa to roszczenia, które posiadają przypisane im powinności.

Oznacza to, że każdemu prawu człowieka towarzyszy odpowiednia powinność (czyli zobowiązanie) jakiejś konkretnej instytucji. Można to ująć w następujące sformułowanie:

Jeśli osoba A posiada prawo do X, wówczas powinna istnieć jakaś instytucja, nazwijmy ją B, która ma obowiązek zaopatrzenia A w X.

Można ująć to graficznie w następujący sposób:

Perspektywa praw człowieka w rozwoju [2/3]

Wynika z tego, że:

- skoro istnieje *prawo do edukacji*, to musi istnieć instytucja, która jest zobowiązana do zapewnienia realizacji tego prawa;
- skoro istnieje *prawo do wyżywienia*, to musi istnieć instytucja, która jest zobowiązana do zapewnienia realizacji tego prawa;
- skoro istnieje *prawo do opieki medycznej*, to musi istnieć instytucja, która jest zobowiązana do zapewnienia realizacji tego prawa.

Institucje te muszą zostać powołane przez władze krajowe lub lokalne danego kraju. Na przykład, w przypadku prawa do edukacji instytucjami zobowiązanymi do realizacji tego prawa są: parlament i rząd (decydujący o budżecie na edukację), ministerstwo edukacji (odpowiedzialne za politykę oświatową) i podległe mu instytucje (zajmujące się m.in. jakością nauczania), władze samorządowe (odpowiedzialne za edukację na swoim terenie).

Prawo do rozwoju jest szczególnym wyzwaniem, gdyż realizować je powinny wszystkie państwa, wzajemnie ze sobą współpracując. W myśl Deklaracji Prawa do Rozwoju „*kraje bogatsze powinny pomóc w realizacji tego prawa poprzez dostarczenie niezbędnych środków krajom rozwijającym się*”.

Wynika z tego w sposób oczywisty **zobowiązanie krajów Północy do wspierania rozwoju w krajach Południa**. Innymi słowy, niesienie pomocy rozwojowej (w odpowiedniej ilości i jakości) jest zobowiązaniem krajów bogatych, a nie ich dowolnym wyborem.

Perspektywa praw człowieka w rozwoju [3/3]

Istnieje pięć zasad perspektywy praw człowieka w rozwoju.

- **Jednoznaczne uwzględnienie perspektywy praw człowieka** - określanie celów współpracy rozwojowej w bezpośrednim odniesieniu do międzynarodowych zobowiązań dotyczących ochrony praw człowieka.
- **Upodmiotowienie (uprawomocnienie)** - zagwarantowanie, że działania z zakresu współpracy rozwojowej opierają się na zasadzie upodmiotowienia osób posiadających prawa, a nie na zasadzie dobroczynności.
- **Partycypacja** - zagwarantowanie aktywnego, wolnego i istotnego uczestnictwa wspólnot, społeczeństwa obywatelskiego, grup mniejszościowych, kobiet, dzieci i innych; partycypacja nie powinna ograniczać się do spełnienia jedynie formalnych wymogów konsultacji z zainteresowanymi stronami.
- **Niedyskryminacja i koncentracja na grupach szczególnie wrażliwych** - uwzględnienie, jako priorytetu, przeciwdziałania dyskryminacji oraz ochrony grup szczególnie wrażliwych na wykluczenie. Np. należy zwracać szczególną uwagę na problem “feminizacji” biedy, na jego przyczyny oraz środki zaradcze.
- **Odpowiedzialność** - należy oceniać wpływ wszystkich działań z zakresu współpracy rozwojowej na prawa człowieka i określać postępy w kategoriach praw człowieka. W pierwszej kolejności należy zidentyfikować posiadaczy praw (oraz ich uprawnienia) i odpowiednie podmioty zobowiązane do realizacji tych praw (oraz jakie konkretnie są ich zobowiązania).

Prawo do żywności

Prawo do żywności wynika w sposób oczywisty z prawa do życia. Artykuł 25. Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka stanowi, że *„każdy człowiek ma prawo do stopy życiowej zapewniającej zdrowie i dobrobyt jego i jego rodziny, włączając w to wyżywienie (...)”*.

Jednak pół wieku później, pomimo bezprecedensowego postępu naukowego i rozwoju gospodarczego, wciąż prawie miliard ludzi na świecie pozbawiony jest możliwości korzystania z tego podstawowego prawa.

Dlatego wspólnota międzynarodowa powołała urząd **Specjalnego sprawozdawcy ONZ ds. prawa do żywności**. Według niego, prawo do żywności to *„prawo do posiadania systematycznego, stałego i nieograniczonego dostępu – bezpośrednio lub poprzez zakup – do odpowiedniej ilościowo i jakościowo, wystarczającej żywności, odpowiadającej tradycji kulturowej społeczności, z której pochodzi konsument, i zapewniającej spełnienie fizyczne i psychiczne, indywidualne i kolektywne, i godne życie wolne od strachu”*.

Do zadań Specjalnego sprawozdawcy ONZ ds. prawa do żywności należy m.in.:

- promowanie pełnej realizacji prawa do żywności oraz wdrożenia odpowiednich środków na poziomie krajowym, regionalnym i światowym;
- proponowanie rekomendacji sprzyjających stopniowej realizacji prawa do żywności;
- współpraca z państwami, organizacjami międzyrządowymi i pozarządowymi, agendami ONZ, aby w pełni uwzględniały konieczność zapewnienia każdemu człowiekowi prawa do żywności, w tym prowadzenie negocjacji na ten temat.

Podsumowanie

- Problematyka praw człowieka leży w centrum zagadnień związanych ze współpracą rozwojową i ogólniej, z relacjami globalnymi Północ-Południe.
- Prawa człowieka rozumiane być muszą nie tylko jako fundamentalne prawa obywatelskie i polityczne, ale szerzej – jako całość praw przysługujących wszystkim ludziom na świecie, włączając w to prawa gospodarcze, społeczne, kulturalne i prawa kolektywne.
- Perspektywa praw człowieka w rozwoju gruntownie zmienia podejście do współpracy rozwojowej – podejście filantropijne zastąpione jest coraz częściej przez uznanie faktu, iż muszą istnieć instytucje, które zobowiązane są do realizacji praw człowieka odnoszących się do zapewnienia godnych warunków życia ludziom w krajach Południa.
- Pomoc rozwojowa jest nie tylko aktem dobrej woli, ale też obowiązkiem krajów bogatych. Istnieją ilościowe i jakościowe zobowiązania dotyczące pomocy rozwojowej. Niestety większość tych zobowiązań nie została spełniona przez większość krajów globalnej Północy.
- Prawo do żywności, pomimo jego całkowitej oczywistości, wciąż nie doczekało się pełnej realizacji. Pałący problem głodu na świecie wciąż nie jest rozwiązany, pomimo istnienia odpowiednich środków.

Zbiór pojęć kluczowych

- **Prawa człowieka** – powszechne, przyrodzone, niezbywalne, nienaruszalne, naturalne i niepodzielne prawa przysługujące wszystkim ludziom na świecie.
- **Generacje praw człowieka** – trzy grupy praw człowieka odnoszących się do różnych zobowiązań państwa wobec swoich mieszkańców, obejmują one odpowiednio prawa obywatelskie i polityczne, prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne oraz prawa kolektywne.
- **Perspektywa praw człowieka w rozwoju** – podejście do współpracy rozwojowej oparte na twierdzeniu, iż każdemu prawu człowieka odpowiadają zobowiązania konkretnej instytucji, która te prawa musi realizować.
- **Suwerenność żywnościowa** to postulat bezpośrednio sprzyjający realizacji **prawa do żywności**. Suwerenność żywnościowa to prawo ludności i poszczególnych krajów do samodzielnego definiowania własnej polityki rolnej i żywnościowej, która umożliwi zaspokojenie potrzeb i oczekiwań ludności oraz osiągnięcie celów zrównoważonego rozwoju, a jednocześnie nie szkodzi krajom trzecim.